

# Politika Salazara, de Valeru a Franca – Katolícka politika v 20. storočí, II. časť

**Pavel Zahradník**

9. augusta 2021    ✚ *História*

Po skončení veľkej vojny nebola Európa katolíckemu náboženstvu o nič priaznivejšie naklonená, než v dobe predvojnovnej. Kresťanskodemokratické strany naďalej pokračovali vo svojej činnosti, ich členovia zasadali v parlamentoch a v niektorých krajinách sa dokonca podieľali na vláde bez toho, aby to pre katolícke náboženstvo malo veľký prospech. Stále viac sa pritom ukazovalo, že kresťanská demokracia v mnohom nadväzuje na smer v predchádzajúcom storočí nazývaný katolíckym liberalizmom.



Eamon de Valera. Zdroj: Flickr

Na kresťanských demokratov nijako nezapôsobila ani encyklika *Quas primas* pápeža Pia XI., vydaná 11. decembra 1925, ktorá ustanovila sviatok Krista Kráľa a v ktorej pápež jednoznačne odsúdil „mor laicizmu“ a „popieranie Kristovej zvrchovanosti nad všetkými národmi“ a pre Cirkev vyhradil „právo, ktoré jej dal Kristus, totiž právo učiť všetky národy, dávať zákony, riadiť národy, ktoré má Cirkev priviesť k večnej blaženosti“.

Pius XI. patril nepochybne medzi významných nástupcov svätého Petra a jeho encykliky *Quas primas*, *Mortalium animos*, *Casti connubii* či *Divini Redemptoris* dodnes (a možno obzvlášť dnes, v ťažkých dobách po II. vatikánskom koncile) slúžia katolíckym kresťanom ako neomylné ukazovatele cesty. Rovnako ako v týchto encyklikách, tak aj v každodennom potieraní modernizmu, o ktorom nás až teraz informujú postupne sprístupňované archívne pramene, sa Pius XI. naozaj prejavil ako dôstojný nástupca sv. Pia X., po ktorom si zvolil svoje pápežské meno.

Pokiaľ ide ale o praktickú politiku, jeho zásahy boli veľmi často mimoriadne nešťastné. Pápežovou zásadou bolo pri nich obchádzať, ba až dezavuovať politické reprezentácie katolíkov v jednotlivých krajinách a dohadovať sa za ich chrbtom, ba aj na ich úkor priamo s vládami týchto krajín, vládami väčšinou k Cirkvi nepriateľskými. Mal k tomu istotne svoje dôvody a občas, napr. pri uzatváraní Lateránskych dohôd, kde pápež úplne obišiel talianskych kresťanskodemokratických ľudovcov, ktorí sa pod vedením kňaza Luigiho

Sturza stali súčasťou ľavicovej demokratickej opozície, sa tento postup ukázal rozhodne prínosným, inak však mal zhubné následky.

Uvedme obzvlášť dva prípady – neospravedlniteľné opustenie, ak nechceme hovoriť priamo o zrade, mexických *cristeros* a pápežov zákrok proti *Action française*, pričom v oboch týchto prípadoch išlo o následok politických jednaní pápežskej diplomacie so slobodomurárskymi vládami oboch krajín. Keď pápež v roku 1926 francúzskym katolíkom pod prísnymi trestami zakázal nielen členstvo v *Action française*, ale dokonca aj odoberanie ich denníka, nevedomky tým posilnil ľavicové, najprv kresťanskodemokratické, ale už čoskoro aj socializujúce, či dokonca komunizujúce smery vo francúzskom katolicizme, ktorých mnohí prívrženci sa o jedno desaťročie neskôr, za španielskej občianskej vojny, postavili (niektorí s rozpakmi, ale niektorí celkom jednoznačne) na stranu nepriateľov katolíckej viery.

Pius XI. už svoju chybu napraviť nemohol, urobil tak až jeho nástupca, ktorý hneď v prvom roku svojho pontifikátu bez akýchkoľvek predbežných podmienok tresty v roku 1926 zrušil. Zlo však už bolo privolané a vzhľadom k mocnému vplyvu, ktoré vtedy francúzsky katolicizmus mal na katolíkov iných národov, sa začalo šíriť po celom svete.

Politické záujmy katolíckych kresťanov našťastie neobhajovali len kresťanskí demokrati. V druhej polovici medzivojnového dvadsaťročia na niekoľkých miestach v Európe vznikli štáty, ktorých vedúce osobnosti sa s pomerne veľkým úspechom pokúšali priniesť do praxe katolícku sociálnu náuku.



António de Oliveira Salazar. Zdroj: Flickr

Prvým z týchto štátov bolo Portugalsko, kde po vojenskom prevrate v roku 1926, bol v zúfalej hospodárskej situácii v roku 1928 povolaný novými vládcami António de Oliveira Salazar (1889 – 1970) najprv do funkcie ministra financií a po svojom mimoriadnom úspechu v tejto roli, bol po štyroch rokoch menovaný ministerským predsedom. Salazar potom stál fakticky na čele portugalského korporatívneho štátu až do svojej smrti. Takmer súčasne došlo k podobnému vývoju aj v Rakúsku, kde sa Engelbert Dollfuss (1892 – 1934) stal najprv v roku 1931 ministrom poľnohospodárstva a hneď v nasledujúcom roku spolkovým

kancelárom.

Na rozdiel od Salazara zotrval v tomto úrade len dva roky, počas ktorých čelil útokom hnedých aj červených revolucionárov. Nakoniec bol v roku 1934 zavraždený pri nacionálne socialistickom pokuse o prevrat, nepochybne inšpirovanom z Hitlerovho Nemecka. Na rozdiel od Salazara a Dollfussa, ktorí sa dostali na čelo svojich krajín pokojnou cestou, Francisco Franco y Behamonde (1892 – 1975), ktorý sa stal hlavou španielskeho štátu v roku 1936, musel najskôr v trojročnom križiackom ťažení premôcť protivníka, plánujúceho premeniť Španielsko na sovietsku republiku.

K týmto trom katolíckym politikom môžeme pripojiť ešte ďalšiu postavu, ktorá sa v tejto súvislosti obvykle nespomína: Éamon de Valera (1882 – 1975) prešiel cestou, ktorá pre katolíckeho politika rozhodne nie je obvyklá, ale ktorá je vysvetliteľná zvláštnymi osudmi írskeho národa – ľudové republikánstvo, revolučný odboj proti nadvláde Angličanov nad Írskom, vrcholiaci Veľkonočným povstaním v roku 1916, bratovražedná občianska vojna a konečné osamostatnenie jeho vlasti, ho nakoniec (po krátkom prezidentstve v revolučných rokoch 1919 – 1922) vyniesli v roku 1932 až do kresla dlhoročného premiéra a potom prezidenta slobodného Írska, demokratického (!) štátneho útvaru, aj tak však práve vďaka de Valerovi dbajúceho o zachovanie katolíckeho rázu krajiny.



Engelbert Dollfuss na dobovej známke. Zdroj: Flickr

Keď sa pozrieme na curriculum vitae štyroch uvedených štátnikov predtým, než uchopili moc, môžeme za politika v pravom slova zmysle považovať len de Valeru. Ostatní traja boli do čela štátov, ktorým mali potom vládnuť, povolaní v stave krízy, či už hospodárskej a či politickej, bez toho, aby sa sami o toto postavenie snažili. Salazar predtým prednášal ekonómiu na slávnej univerzite v Coimbre, Dollfuss bol činný v rakúskom agrárnom hnutí a Franco ako profesionálny vojak slúžil kráľovi a vlasti najskôr dlhé roky v Maroku a neskôr na rôznych miestach v Španielsku.

Salazar a Dollfuss boli v styku s kresťanskodemokratickým myšlienkovým prúdom – Dollfuss bol členom kresťanskosociálnej strany, bez toho, aby v nej zastával nejaké vyššie funkcie, Salazar zas v dobe svojej mladosti pôsobil v Akademickom centre kresťanskej demokracie. Obaja však rýchlo dokázali prekonať svoje kresťanskodemokratické východiská a vydali sa smerom k autentickej katolíckej politike neviazanej už nijak

na požiadavky modernej demokracie. Dollfussovi istotne pomohla skutočnosť, že rakúska kresťanskodemokratická strana sa už v dvadsiatych rokoch, za rúzneho kancelára preláta Ignaza Seipela, dokázala hocikedy vymaniť z inak tak obvyklej kresťanskodemokratickej ustráchanosti.

Na okraj môžeme pripomenúť, že strana neniesla vo svojom názve adjektívum kresťanskodemokratická, ale kresťanskosociálna, čo obvykle značí predsa len istý odstup od demokratických zásad a väčší dôraz na katolícku sociálnu politiku. Salazar tiež veľmi skoro opustil kresťanskodemokratické princípy, ktoré nahradil štúdiom diel francúzskych katolíckych reakcionárov devätnásteho storočia, obzvlášť ich novodobého nasledovníka Maurassa, ktorého verným žiakom zostal až do svojej smrti. Maurassovi vyjadroval podporu aj v ťažkých rokoch po druhej svetovej vojne, keď bol osemdesiatročný zakladateľ *Action française* väznený v žalároch francúzskej republiky.

Zmienení politici sa pri budovaní či prestavbe svojich štátov opierali o princípy katolíckej sociálnej náuky, ako ju spoznávali obzvlášť z encyklík Leva XIII. a Pia XI., konkrétnejšie (v menšej miere to platí aj o de Valerovi) o doktrínu korporativizmu, ktorá chcela budovať štát (v protiklade ako s liberalizmom, tak socializmom) na samosprávnych korporáciách spájajúcich zamestnávateľov a zamestnancov totožnej profesie, do ktorých mohol štát zasahovať len v prípade inak neriešiteľných sporov.

Doktrína tak bola úplne v súlade s princípom subsidiarity, tak charakteristickým pre kresťanskú sociálnu náuku. Základnými právnymi dokumentmi, ktoré mali zabezpečiť budovanie katolíckych štátov boli ústavy; portugalská z roku 1933 (je pokladaná za prvú korporativistickú ústavu na svete), rakúska z roku 1934 a írsky z roku 1937. Španielsko ako krajina s obzvlášť silnými tradičnými rysmi neprijalo (podobne ako napr. Veľká Británia) žiadnu písanú ústavu. Tú vo Francovom Španielsku do istej miery nahrádzalo sedem tzv. Základných zákonov kráľovstva (*Leyes Fundamentales del Reino*), prijímaných postupne od roku 1938 do roku 1967. Prvým z nich bola príznačne Charta práce (*Fuero del Trabajo*), kodifikujúca pracovné zákonodarstvo, obsahujúca rozsiahlu ochranu pracujúcich, a tak „obnovujúca katolícku tradíciu sociálnej spravodlivosti“, ako zdôrazňuje už preambula tejto charty.

Spomenieme stručne len dva významné, vskutku kľúčové momenty v týchto právnych dokumentoch, totiž vzťah štátu k Cirkvi a k rodine. Vzťah k Cirkvi však podrobnejšie regulovali konkordáty, ktoré uzavrelo Rakúsko v roku 1933, Portugalsko v roku 1940 a Španielsko v roku 1953 (Írsko síce takúto zmluvu so Svätou stolicou neuzavrelo, je však bežne uvádzané ako príklad štátu majúceho podstatne lepší vzťah s Cirkvou, než značná časť štátov, ktoré konkordát mali či majú), ale je prirodzené, že táto dôležitá otázka má svoje miesto aj v ústavách.

Portugalská ústava z roku 1933 venuje vzťahom štátu k Cirkvi jednu zo svojich štrnástich hláv, prehlasuje katolicizmus za náboženstvo portugalského národa, zachováva však slobodu kultu aj pre iné vyznania. Len katolíckej Cirkvi však bolo priznané právo učiť na verejných školách. Ďalším ústretovým gestom potom bolo jej oslobodenie od daní. Tiež rakúska ústava z roku 1934, prijatá (slovami jej preambuly) „v mene Boha Všemohúceho, od ktorého vychádza všetko právo“, a označujúca rakúsky štát za „kresťanský nemecký spolkový štát na stavovskom základe“, priznáva v 27. článku každému obyvateľovi „úplnú slobodu vyznania a svedomia, takisto ako slobodu domáceho aj verejného vykonávania náboženstva“, avšak len vtedy, „pokiaľ nie je v rozpore s verejným poriadkom a dobrými mravmi“.

Katolícka cirkev je ako jediné náboženské spoločenstvo v ústave vyslovene menovaná, bez toho však, aby bolo – na rozdiel od portugalskej či írskej ústavy –, vyslovene formulované jej zvláštne postavenie. Ústava však zdôrazňuje, že vzťah medzi štátom a katolíckou Cirkvou sa riadi ustanoveniami konkordátu, ktorý prijatiu ústavy predchádzal. Írska ústava, začínajúca krásnym explicitným vyznaním viery v Najsvätejšiu Trojicu („V mene najsvätejšej Trojice, z ktorej pochádza všetka moc a ktorej ako svojmu konečnému cieľu musia byť podriadené všetky činy ľudí aj štátu, my, ľud Írska...“), v 44. článku uvádza: „Štát uznáva, že Všemohúcemu Bohu je nutné vzdávať verejnú úctu. Jeho Meno musí byť v úcte a náboženstvo musí byť rešpektované a ctené. Štát uznáva obzvlášť postavenie svätej, katolíckej, apoštolskej a rímskej Cirkvi ako ochrankyne viery, ktorú uznáva veľká väčšina občanov.“

Pri tvorbe týchto ústav museli, prirodzene, brať ohľad na špecifické podmienky jednotlivých krajín, napríklad na existenciu nekatolíckych, protestantských menšín v Rakúsku a zvlášť v Írsku, čo im zabránilo jasnejšie vyzdvihnúť jedinečnosť katolíckej Cirkvi.



Generál Francisco Franco. Zdroj: wikimedia commons.org

Najvýznamnejšie je postavenie Cirkvi ako jediného pravého náboženstva obsiahnuté v Charte španielov (*Fuero de los Espanoles*) z roku 1945, kde sa v 6. článku jasne a nedvojzmyselne hovorí: „Vyznávanie a praktizovanie katolíckeho náboženstva, ktoré je náboženstvom španielskeho štátu, má oficiálnu ochranu. Nikto nesmie byť znepokojovaný pre svoje náboženské presvedčenie či pre súkromné vykonávanie náboženského kultu. Nie sú povolené obrady či verejné prejavy iného než katolíckeho náboženstva.“

Charta Španielov, ktorá v tomto bode nepochybne najviac zo všetkých troch uvedených ústav zodpovedala ideálu katolíckeho štátu, bola prijatá 17. júla 1945, teda v dobe, keď idey, ktoré práve vtedy triumfovali v západnej aj východnej Európe, boli v úplnom rozpore s jej obsahom a špeciálne s touto pasážou o výlučnosti katolíckeho kultu. Ustanovenie o jedinečnosti katolíckeho náboženstva potvrdil aj konkordát z roku 1953, v ktorého prvom článku sa uvádza: „Katolícke, apoštolské, rímske náboženstvo zostáva jediným náboženstvom španielskeho národa a má práva a výsady, ktoré mu patria v súlade s božským zákonom

a kanonickým právom.“

Rodinu portugalská ústava pokladala za primárnu inštitúciu spoločnosti, jednu z tých inštitúcií, na ktorých bolo vybudované celé korporatívne zriadenie. V súlade s tým boli aj voľby v Salazarovej *Estudo Novo* zorganizované na rodinnej báze – hlasovacie právo mali len hlavy rodín, väčšinou teda muži, ale aj ovdovené ženy. Prekvapivo žiadnu výslovnú zmienku o rodine nenachádzame v rakúskej ústave, ak nepočítame ústavne zaručenú ochranu domáceho vyučovania, o ktorom ústava vyslovene konštatovala, že nepodlieha žiadnym obmedzeniam. Štát len dozeral (ako u domáceho vyučovania, tak u vyučovania na školách) na to, „aby deti boli nábožensky a mravne vychovávané a aby im boli sprostredkované základné vedomosti, ktoré sú potrebné na to, aby sa stali riadnymi ľuďmi a dobrými občanmi“.

Charta Španielov zato vo svojom 22. článku stručne, ale úplne jednoznačne stanovuje: „Štát uznáva a chráni rodinu ako prirodzenú a základnú inštitúciu spoločnosti, s právami a povinnosťami, ktoré predchádzajú každému ľudskému pozitívnemu zákonu, a ktoré sú mu nadradené. Manželstvo je jedno a nerozlučiteľné. Štát chráni obzvlášť početné rodiny.“ Rovnako výchova detí bola podľa charty v prvej rade vecou rodičov, pretože „rodičia sú povinní živiť, vzdelávať a učiť svoje deti“.

Obzvlášť obširne (opierajúc sa pri tom o encykliku Pia XI. *Casti connubii*) o rodine pojednáva inak skôr stručná de Valerova írsky ústava. Neobvyklá, naozaj mimoriadna pozornosť venovaná rodine je priam charakteristickým rysom tejto ústavy. Vo svojom 41. článku, ktorý je celý venovaný rodine, ústava najskôr (podobne ako neskoršia Charta Španielov) deklaruje: „Štát uznáva rodinu ako prvotnú a základnú jednotku spoločnosti a morálnu inštitúciu, ktorá má nescudziteľné a nezrušiteľné práva, ktoré predchádzajú všetkému pozitívnemu právu a prevyšujú ho.“ Štát preto chráni rodinu ako „nutný základ spoločenského rádu, nevyhnutný pre dobro národa a štátu“.

Ten istý článok ústavy ďalej konkrétnejšie rozvádza, že štát „zvlášť uznáva, že svojím životom v domácnosti žena dáva štátu oporu, bez ktorej nejde dosiahnuť všeobecného blaha“, pričom sa zaväzuje starať sa o to, „aby matka nebola ekonomickou nevyhnutnosťou prinútená zapojiť sa do práce s (následným) zanedbávaním svojich domácich povinností“. Ohľadom manželstva ústava prehlasuje, že „štát sám seba zaväzuje k tomu, že bude s obzvláštnou starostlivosťou strážiť inštitút manželstva, na ktorom je rodina založená a chrániť ho pred útokmi“, pričom „nesmie byť prijatý žiadny zákon, ktorý by umožňoval rozlučku manželstva“. Dokonca ani tie osoby, ktoré boli civilne rozvedené podľa zákonov iného štátu, nesmú v Írsku uzavrieť nové manželstvo, pokiaľ predchádzajúci manžel ešte žije.

Aj v nasledujúcom 42. článku ústavy, venovanému vzdelaniu, sa hneď na začiatku hovorí, že „štát uznáva, že prvým a prirodzeným vychovávateľom dieťaťa je rodina“. Rodičia teda môžu podľa svojej voľby realizovať výchovu svojho dieťaťa ako doma (táto možnosť je uvedená na prvom mieste), tak aj v súkromných alebo štátnych školách.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/politika-salazara-de-valeru-a-franca-katolicka-politika-v-20-storoci-ii-cast/>